Урал батыр

Башҡорт халыҡ эпосы

6-сы бүлек

Берҙән-бер көн аулаҡта,
Һомай булған торлаҡта,
Шүлгән барған янына,
Ҡулын һалған яурынына.
Шунда һүҙен асҡан, ти,
Һөйөү уйын әйткән, ти:
"Донъялағы донъяла
Ҡайтты", - тинең һин үҙең;
Арабыҙҙа яман уй,
Ҡанға батыр яман туй
Арабыҙҙа булмаҫ ул, -
Тип уйлайым мин үҙем,
Һиңә әйтәм был һүҙем.
Дуҫлыҡҡа күнел береккән,
Айырылмаҫтай ереккән,
Беҙ ҙә илдә ҙур батыр,
Йөрәгебеҙ сыныҡҡан,
Һин тыңлаһаң, әйтәйем,
Бер серем бар, һөйләйем,
Тел өҫтөнә тел ҡуймай,
Яуабыңды көтәйем.
Инде һүҙем алмаһаң,
Асыҡ яуап бирмәһәң,
Үҙ ярағым күрәйем,
Үҙ юлымда булайым,
Һарайыңа килгәс тә,
Күҙ алдымда күргәс тә,

Күңелемде арбаның,
Күҙең миңә һалманың.
Мине әллә таныпмы,
Ужарымды иҫкә алып,
Шуға минән ҡурҡыпмы,
Әллә мине һынапмы, -
Ҡараңғыға бикләнең,
Һөйләшкән һуң, һөйөпмө,
Әллә Урал килепме,
Ҡараңғынан сығарҙың,
Һарайыңа саҡырҙың.
Асыҡ йөҙөң күргәс тә,
Барын хәҙер оноттом;
Һиндәй һылыу булмаҫ, тип,
Эҙләп һис кем тапмаҫ, тип;
Миңә ҡулын бирерме,
Үҙе һөйөп килерме, -
Тип, күңелем елкеттем;
Теләһәң, бергә булайым,
Һөйһәң, һине алайым,
Ҡарыулашһаң, тағы ла
Үҙ уйымды ҡылайым",
Һомай: "Егет, һүҙең тыңланым,
Эс сереңде аңланым,
Шулайҙыр тип уйланым;
Мин бер батша ҡыҙымын,
Ҡыҙҙарының ҙурымын.
Егет, уйың уй булһын,
Бер ҙур майҙан ҡорайым,
Батырлығың һынайым,
Шунда даның күрәйем.
Буҙ атым бар йыраҡта,
Әсәм биргән бүләккә,
Майҙаныма шул килер,

Батыр булһаң, ул белер.
Майҙанымда буҙ атты
Ҡулыңа алып менәлһәң,
Эйәренең ҡашынан
Булат ҡылысын алалһаң,
Шундай батыр булалһаң-
Буҙым бүләк ҡылайым;
Атама әйтеп туй яһап,
Үҙеңә йәр булайым",-
Тип яуабын биргән, ти,
Шүлгән быға күнгән, ти.
Һомай майҙан йыйған, ти,
Аҡбуҙын саҡырған, ти.
Күк күкрәп, шау килеп,
Ерҙә дауыл ҡуптарып,
Тау-таш, ҡая аҡтарып,
Бөтә йәнгә шом һалып,
Йондоҙ һымаҡ атылып,
Аҡбуҙ толпар атлығып,
Күктән килеп төшкән, ти,
Һомай һылыу алдына
Килеп, башын эйгән, ти.
Аҡбуҙ шунда туҡтаған,
Бөтә майҙан һоҡланған:
Һыртына эйәр һалынған, ти,
Эйәренең башына
Алмас ҡылыс тағылған;
Йүгәненең ҡашы алтын,
Йүгәненең башы алтын;
Ҡолағын беҙҙәй ҡаҙаған,
Ялын ҡыҙҙай тараған;
Башкүнәктәй танаулы,
Һарымһаҡтай аҫаулы;
Ҡарсыға түш, тар бөйөр,

Еңел, текә тояҡлы;
Ҡуян күҙле, баҡыр күҙ,
Ҡыҫыр йылан тамаҡлы;
Урайы ҡуш, яңағы ас,
Муйындары бер ҡолас,
Ҡыйғыр бөркөт ҡабаҡлы;
Текә баҫып, баш ташлап,
Йылғыр атлап бышҡырыр;
Ҡолаҡтарын ҡайсылап,
Алан-йолан ҡараныр;
Алғыр бүре күҙендәй,
Күҙ бәбәген сылатыр,
Ауыҙлыҡ сәйнәп, ярһыуҙан
Ауыҙҙарын күпсетер;
Елгә, ҡоштай елпенеп,
Артында саң уйнатыр;
Осраған бер кешене
Хайран итер, уйлатыр, -
Бына ошондай Аҡбуҙ ул,
Күҙ күрмәгән ят буҙ ул.
Һөйөп алғас Аҡбуҙын,
Һомай әйткән хаҡ һүҙен:
"Күктә торҙоң йондоҙҙай,
Батыр көтөп, зарығып.
Кеше ҡаны булмаған
Батырҙарҙы ырғытып;
Мин һайлаған батырҙың
Береһен һанға алманың,
Үҙеңһайлап батырың,
Миңә табып бирмәнең.
Бына килде батырҙар,
Һине көтөп ятырҙар.
Батырлығын һайлапмы,
Матурлығын һайлапмы,

Береһен үҙең алаһың,
Үҙеңә юлдаш ҡылаһың, -
Һиңә иптәш ир булыр,
Минә һөйгән йәр булыр".
"Матур миңә дан булмаҫ,
Өҫтөмдә йөрөр йән булмаҫ.
Шаулап болот ҡалҡҡанда,
Ҡойон-дауыл сыҡҡанда,
Күктә ҡош та оса алыр,
Ҡамғаҡ осһа, яр табып,
Уҙа елдән баҫа алыр.
Мин сапҡанда - ел ҡубыр,
Таш та ятып түҙәлмәҫ,
Һыу тулҡыныр-ҡайнашыр,
Һыуҙа балыҡ йөҙәлмәҫ.
Ҡаф тауына типһәм мин,
Он-талҡандай ыуалыр,
Тирә-яҡта йән булһа,
Береһе ҡалмай ҡыйралыр.
Эйәремдең ҡашында
Булат-алмас ҡылысым -
Күп йыл уны һуғарған
Үҙ янында ҡояшым -
Бөтә донъя ирерлек
Утҡа һалһаң,- иремәҫ.
Донъялағы бер нигә
Йөҙө тейеп тупармаҫ,
Етмеш батман ауырлыҡ
Күтәреп күккә сөймәгән,
Өс бармағы осонда
Төшөрмәйсә тотмаған
Кеше - батыр ир булмаҫ,
Ҡылыс һелтәп сабалмас.
Шундай батыр булмаһа,

Миңә юлдаш булалмаç.
Мин сапҡанда, ул батыр
Миндә ултырып түҙәлмәç.
Батыр булам тигән ир,
Мине алам тигән ир,
Көсөн шулай һынаһын,
Унан мине менергә
Баҙнат итеп ҡараһын", -
Аҡбуҙ шулай тигән һуң,
Бары эште белгән һуң,
Тау битенә барғандар,
Етмеш батман ауырлыҡ
Бер ҙур ташты тапҡандар,
Ҡуптарырға булғандар.
Ай тартҡандар, ти, былар,
Йыл тартҡандар, ти, былар, -
Таш урындан ҡупмаған,
Көс-хәлдәре етмәгән,
Һомай Шүлгәнгә ҡарап:
"Алып ташла!" - тигән, ти;
Шүлгән барып уҡталған,
Тирә-яҡлап һәрмәнгән,
Ҡутарырға серәнгән,
Көсөргәнеп маташҡан,
Көсөн һалып айҡашҡан.
Баçҡан ерҙә тубыҡтан
Шүлгән ергә батҡан, ти.
Ай айҡашҡан, ти, Шүлгән,
Йыл айҡашҡан, ти, Шүлгән, -
Ташы һис ҡуҙғалмаған,
Шүлгән, сәсәп, алйыған,
Күтәрәлмәй, ташлаған,
Һомай Уралға ҡарап:
"Күтәреп ҡара!" - тигән, ти.

Урал ташҡа барған, ти,
Ағаһы хурға ҡалғанға
Урал асыуланған, ти,
Йоҙороҡлап һуҡҡан, ти, -
Таш тәгәрәп киткән, ти.
Шунан алған ҡулына,
Ташты атҡан һауаға, -
Таш киткән, ти, атылып,
Күрер күҙҙән юғалып;
Барыһы күккә баҡҡан, ти,
Таш төшөрөн көткән, ти.
Иртә ине, төш булған,
Төш тә ауып, кис булған, -
Күктә тауыш шаулаған,
Таш килгәнде күргәнгә,
Төшһә, вайран булғанға,
Бөтә ҡош-ҡорт илаған.
"Зинһар, ергә төшмәһен, тип,
Илде харап итмәһен", - тип,
Барыһы ла Уралдан
Ялбарышып һораған,
Һыңар ҡулын һуҙған, ти, -
Урал ташты тотҡан, ти;
"Ҡайһы яҡта Әзрәҡә?" -
Тип һорашып алған, ти;
Әзрәҡәнең иленә
Урал ташты атҡан, ти.
Бөтәһе лә ҡарашҡан,
Аптырашып уйлашҡан,
Ҡайҙа барып төшөр, тип,
Үҙ-араһы һөйләшкән.
Буҙ ат килеп, шунан һуң,
Уралға баш эйгән, ти,
Мин һинеке, батыр, тип,

Уға буйын биргән, ти.
Самрау батша шул сақта
Үҙе килеп сыҡҡан, ти,
Уралға ҡул биргән, ти,
"Кейәүем бул", - тигән, ти.
Бөтә илде йыйғандар,
Былар ҙур туй ҡорғандар,
"Ил батыры бул һин", - тип,
Уралға дан биргәндәр.
Шүлгән быны күргән һуң,
Урал ҙур дан алған һуң,
Шүлгән быға түҙмәгән,
Эсенән бик һыҙланған.
Урал уны ҡыҙғанған.
Айһылыуҙы димләргә,
Шүлгәнгә уны бирергә
Һомай, Урал уйлашҡан,
Самрауға аңлатып,
Өсәү-ара һөйләшкән.
Айһылыуҙы ҡайтартып,
Тағы илде саҡыртып,
Айһылыуҙы бирергә,
Шүлгәнгә туй яһарға
Самрау ҙа күнгән, ти;
"Башҡарайыҡ был туйҙы,
Аман булыр",- тигән, ти.
Һомай туйы барғанда,
Уйын-көлкө булғанда,
Ер тетрәп киткән, ти,
Бары аптырап киткән, ти.
Төрлө уйға сумғандар,
"Был ни булыр?" - тигәндәр.
Ҡараһалар: күк йөҙөн
Ҡып-ҡыҙыл ут алған, ти;

Барыһы да күккә ҡарап,
Аптырауға ҡалған, ти.
Һис кем быны аңламай,
Ни тип әйтергә белмәй,
Шулай алйып торғанда,
"Дейеү микән был?" - тиеп,
Барыһы шомға ҡалғанда,
Күктән сыр-сыу, илаулап,
Ниҙер төшөп килә, ти,
Бары ҡарап тора, ти.
Ҡара көйгән ялҡынды,
Күктәге ут - тулҡынды
Тотоп алған, ти, Урал.
Ҡарағандар, ти, былар:
Айһылыу ҡыҙ булған, ти,
Ҡайтып килгән сағында
Ялҡын сырмап алған, ти,
Ут эсендә ҡалған, ти.
"һауаға таш атҡанын
Ҡарап торҙом күктә мин,
Ташты буйға атҡанын
Йәнә күрҙем күптән мин.
Ул таш дингеҙ ашаға,
Сорғап китте йыраҡҡа,
Әзрәҡәнең иленә
Барып төштө бер саҡта.
Ерҙе ярҙы уртаға,
Ялҡын сыҡты һауаға;
Ялҡын мине ялманы,
Һис тәҡәтем ҡалманы, -
Һушым китеп йығылдым.
Саҡ-саҡ йыйып һушымды,
Былай таба боролдом", -
Тигәндән һуң Айһылыу

Барыһы быға таң ҡалған;
"Әзрәҡкәгә шау һалды" -
Тип, Самрау бик шатланған.
Шүлгән быны белгән, ти,
Серене төшөнгән, ти:
Әзрәҡәнең Шүлгәнгә
"Ҡыҙым ул" тип кәләшкә
Биргән ҡыҙы Айһылыу
Икәнен һиҙенгән, ти.
Дейеү ҡыҙым тигәне,
Үҙ ҡыҙым, тип биргәне
Барыһы ла буш икән, -
Тиеп Шүлгән уйлаған.
"Дейеү мине япты, тип,
Мин дә унан ҡастым", - тип,
Шүлгән барын алдаған,
Айһылыу быға ышанған,
Һомай күргәс Шүлгәнде,
Йылан менән килгәнде,
Үҙен йылан: "Алам", - тип,
Һәр саҡ һорап йөргәнде
Һомай белгәс, һиҫкәнгән,
Һомай бынан шикләнгән.
"Ике батыр кейәүем
Ил өҫтөндә терәүем
Булыр",- тиеп Самрау
Үҙ эсенән шатланған.